



مطالعه پوشاک سنتی قوم بختیاری و استفاده از مشخصه‌های آن در طراحی لباس‌های ایرانی - اسلامی

انسیه حاجب^{۱*}، رها پورباقی^۱، پدرام پیوندی^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد تکنولوژی نساجی، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، عضو هیئت تحریریه مجله نساجی موفق،

تهران

۲- عضو هیئت علمی دانشگاه یزد

*۱- ens_hajeb@yahoo.com

چکیده

پوشاک از راه مجموعه‌ای علایم مادی، یک نظام ارتباطی فرهنگی در میان مردم جامعه برقرار می‌کند. رمزگشایی از این علایم و دریافت معانی و مفاهیم زبان علایم در هر گروه اجتماعی و جامعه مستلزم درک رفتارهای اجتماعی و فرهنگی مردم آن گروه و جامعه و شناخت نظام‌های دینی- عقیدتی و باورهای است که پوشاک ارزش‌های نمادین خود را از آن‌ها گرفته‌اند. این ارزش‌ها نقش مهم و برجسته‌ای در نگهداشت هویت اجتماعی و فرهنگی مردم جامعه و استمرار دوام آن در حیات تاریخی نسل‌ها ایفا می‌کنند.

لباس مانند زبان هویت قومی، اجتماعی و جغرافیایی و وابستگی‌های صنفی، سیاسی، مذهبی و شأن و منزلت اجتماعی و اقتصادی مردم را مشخص می‌کند. برای اینکه عملکرد اجتماعی و فرهنگی پوشاک در هویت‌بخشی به اعضای جامعه را دریابیم، لازم است تن‌پوش‌های مردم را هم‌چون مجموعه‌ای از علایم زبانی مادی بررسی و تحلیل کنیم. مثلاً همان اندازه که زبان، مردم گروه‌های قومی کرد، لر، بلوچ و ترکمن و فارس را از یکدیگر جدا و متمایز می‌کند، پوشاک بومی و سنتی هر یک از این اقوام نیز آن‌ها را از هم متمایز می‌سازد. بنابراین هم‌چنانکه می‌توان با تغییر زبان یک قوم هویت قومی یا فرهنگی مردم آن قوم را تغییر داد و از میان برد، از راه تغییر لباس اقوام نیز می‌توان از آن‌ها هویت‌زدایی کرد و شاخصی قومی- فرهنگی آن‌ها را از میان زدود. بنابراین بررسی پوشاک اقوام مختلف کشور و ایجاد مدهای ایرانی- اسلامی با بهره‌گیری از طرح‌های ناب ایرانی به منظور حفظ هویت ملی و شاخصه‌های قومی- فرهنگی آن، ضروری به نظر می‌رسد. به همین منظور در این پژوهش به مطالعه پوشاک قوم بختیاری پرداخته شد و در ادامه دو طرح لباس برگرفته از مشخصه‌های پوشاک این قوم طراحی شد.

واژه‌های کلیدی (نازنین ۱۲ سیاه): طراحی لباس، قوم بختیاری، پوشاک سنتی

مقدمه

کشور ما ایران از لحاظ دستاوردهای مادی و معنوی بسیار غنی است. این دستاوردها که همان فرهنگ و تمدن یک جامعه هستند از جایگاه بسیار مهمی در بین پژوهشگران برخوردارند. لباس مانند زبان هویت قومی، اجتماعی و جغرافیایی و وابستگی‌های صنفی، سیاسی، مذهبی و شأن و منزلت اجتماعی و اقتصادی مردم را مشخص می‌کند. بنابراین یکی از راه‌های شناخت فرهنگ و تمدن یک جامعه، مطالعه پوشاک اقوام مختلف آن جامعه است، چرا که با شناخت پوشاک یک قوم می‌توان شیوه زندگی، شرایط اقلیمی،



اعتقادات و آداب و رسوم، گرایش‌های مذهبی و سیاسی و شرایط اقتصادی یک جامعه را شناخت و نیز از طرفی می‌توان با ذوق هنری مردم آن ناحیه آشنا شد. لباس اقوام مختلف در ایران نیز بر اساس شرایط جغرافیایی، آداب و رسوم و ساختار اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر قوم شکل گرفته است [۲،۱].

اقوام ایرانی در درجه اول به کارایی لباس و اصول اعتقادی خود در پوشش اهمیت می‌دهند و در درجه دوم لباس خود را مطابق با شرایط آب‌وهوایی و اقلیمی انتخاب می‌کنند، که جنس لباس و رنگ‌بندی آن نمایانگر توجه به این مسئله است. سپس از ذوق و هنرهای دستی بانوان برای تزیین لباس استفاده می‌کنند. این تزیینات شامل رودوزی، سوزندوزی، پولک‌دوزی و سایر شیوه‌های تزیینی است که بر گرفته از نقوش خاص آن منطقه است. لازم به ذکر است که منظور از پوشاک اقوام مختلف تنها لباس آنها نمی‌باشد بلکه شامل کفش، کلاه، سربند، شال، شال کمر، ردا، بالاپوش، جلیقه، لچک، زیورآلات و جواهرات و نیز سایر متعلقات لباس است که در جای خود، در ارتباط با این قوم مورد بررسی قرار می‌گیرد [۱]. پوشاک اقوام مختلف هر کدام در جای خود طرح‌های بسیار زیبایی هستند که می‌توان با به روز کردن همین آثار، در طراحی لباس ایرانی، طرح‌های بسیار زیبایی به وجود آورد [۳].

پوشاک قوم بختیاری

پوشاک مردان بختیاری

لباس مردان بختیاری شامل هفت قسمت کلاه، پیراهن، شلوار دبیت، سرداری، شال، کمر، چوقا و گیوه است که در ادامه به معرفی آن‌ها پرداخته شده است [۴].

کلاه

اولین نشانه تفکیک پوشاک مردان در دو ایل هفت لنگ و چهارلنگ بختیاری، کلاه آنها است. کلاه سیاه نمدی ایل هفت لنگ، به کلاه خسروی و کلاه نمدی شوشتری ایل چهارلنگ، به کلاه دزفولی معروف است. بلندی این کلاه‌ها از کلاه نمدی لرها کمتر و کلفتی آن نیم گرد است. کلاه مردان کاربردهایی غیر از پوشش سر نیز دارد. مردان بختیاری از کلاهشان برای اندازه گیری غله و گاهی برای حمل آب استفاده می‌کنند [۴].

پیراهن

پیراهن مردان بختیاری کاملاً شبیه به پیراهن مردان لرستان است. جنس این پیراهن از کتان یا نخ پنبه‌ای سفید و گاهی رنگ است. این نوع پیراهن شامل آستین راسته، قد متوسط و یقه‌ای است که گاه از جلو و گاه از پهلو گردن باز و بسته می‌شود [۴].

سرداری

مردان بختیاری بر روی پیراهن خود سرداری می‌پوشند. قد سرداری بلند و تا وسط ساق پا است. کمر آن تنگ و از پشت چین‌دار است. دامن سرداری گشاد و دارای دو جیب در پهلوهاست. آستین آن راسته است و سر دست آن شکاف دارد. یقه سرداری حالتی ایستاده دارد و معمولاً از پارچه مرغوب تهیه می‌شود [۴].



شال کمر

مردان بختیاری مانند لرها و کردها، شالی به کمر و بر روی سرداری می‌بندند که هم ساده و سفید و هم گل‌دار آن مورد استفاده قرار می‌گیرد. عرض این شال معمولاً ۳۵ تا ۴۰ سانتی‌متر و طول آن ۲/۵ متر است [۴].

چوخا یا چوقا

چوقا بالا پوش همه مردان بختیاری است. این بالاپوش از منطقه لیوس لرستان گرفته شده و به همین سبب به «چوقالیوسی» هم معروف است. چوقا بالاپوش بدون آستینی است که تا سر زانو ادامه می‌یابد. در نقش چوقا، خطوط سیاه به صورت عمودی وارد خطوط سفید می‌شوند که این نقوش برگرفته از قبر کورش بزرگ و بیانگر پیروزی سپنتامینو بر انگرهمینو است. در آیین زرتشت سپنتامینو فرشته نیکی و انگرهمینو اهریمن است. در طرح چوقا، خطهای سفید که بیانگر سپنتامینو است از پایین به بالا و خطهای سیاه که بیانگر انگرهمینو است از بالا به پایین می‌آیند و این بیانگر پیروزی نیکی بر شومی است. چوقا دارای انواع تابستانی و زمستانی است. نوع تابستانی آن از نخ پنبه‌ای و پشمی است و نوع زمستانی آن تماماً با نخ پشمی بافته می‌شود [۴].

شلوار دبیت

این شلوار برشی ساده دارد و عرض آن از پایین تا به کمر، یکسره، پهن و در حدود نیم‌متر است. دو ساق شلوار توسط تکه میان ساقی، به هم متصل می‌شوند. کمر شلوار نیز لیفه‌دار است [۴].

گیوه

گیوه کفش مردان بختیاری است و بهترین گیوه، گیوه ملکی است که امروزه به دلیل قیمت بالا، کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد [۴].



شکل ۱- پوشاک مردان بختیاری، چوقا، شلوار دبیت، گیوه [۸،۹].

پوشاک زنان بختیاری

زنان توجه بسیاری به دوخت، جنس، رنگ و تزیینات لباس دارند. پوشاک زنان بختیاری شامل انواع سربند، تنپوش، پاپوش و زیورآلات است که در ادامه به آنها پرداخته شده است [۵].

سربند

الف- کلاهک (لچک): کلاهک بانوان بختیاری از پارچه‌های الوان و مخمل دوخته می‌شود برش آن دو تکه‌ای است؛ یکی پشت و دیگری در بالای سر قرار می‌گیرد. بخش پشت سر، پارچه‌ای به شکل نیم دایره است که دنباله‌ای پهن دارد و این دنباله تا نزدیک پایین گردن می‌رسد. روی خط نیم دایره را پارچه‌ای به پهنای چهار انگشت، لب به لب گردانده و دوخته‌اند (این قسمت بر روی سر و در حدود بالای پیشانی قرار می‌گیرد و بر آن، زر و زیور و سکه‌های تزیینی فراوان، منجوق‌دوزی می‌کنند. بر گوشه‌های کلاهک،

بندی دوخته‌اند که به زیر چانه می‌اندازند تا کلاهک بر روی سر ثابت بماند. این کلاهک در زیر مینا قرار گرفته و با پشت سوزنی به مینا متصل می‌گردد [۵].

ب- زیر لچکی: سکه‌های طلا و نقره را به هم جوش داده و در زیر گوی لچک می‌بندند [۵].

ج- مینا: یک روسری با عرض کم در حدود یک متر و طول $5/3$ متر است که روی کلاهک بر سر می‌نهند. رنگ آن همیشه ساده (بدون گل و بوته) ولی الوان است. طول مینا را معمولاً چند بار در پشت سر تا می‌زنند (به طوری که چندلا می‌شود) و یک بار آخرین قسمت مینا را در جلوی صورت از زیر چانه می‌گذرانند و گوشه آن را در کلاهک (که زیر میناست) با سنجاق محکم می‌کنند. در این حالت روسری در پهنای خود بر روی سینه و جلوی بدن و همچنین در پشت سر و کمرگاه افتاده است و درازی بخش پایینی مینا که برای زیبایی مملو از سکه‌های تزئینی است، گرداگرد بدن در حدود کمرگاه جلوه‌گری می‌کند. ضمناً برای این که مینا از سر نیفتد با منجوق‌های بلند آن را به کلاهک وصل می‌کنند [۵].

د- دستمال (شده): دستمالی چهارگوش، مشکی و ابریشمی است که در واقع می‌توان آن را نوعی پیشانی‌بند به حساب آورد. شده را بر روی پیشانی بسته و از روی دو گوش نیز می‌گذرانند و در پشت سر دو طرف آن را به هم گره می‌زنند. در جلوی این دستمال که به هنگام استفاده آن را چند لایه می‌کنند دو گوی نقره‌ای ریشه‌دار وجود دارد که به آنها گوی سر دستمال می‌گویند [۵].

ه- چادر: پوشش دیگری که بانوان بختیاری استفاده می‌کنند، چادر است. چادر از پارچه توری تهیه شده و گاه مزین به تارها، نقش‌ها و حاشیه‌های تزئینی است. سراسر کناره‌های چادر اغلب با زر و زیور و سکه مزین شده است. زنان بختیاری از چادر در وقت میهمانی یا سفر استفاده می‌کنند [۵].



شکل ۲- سزبند زنان بختیاری [۶].



تن پوش ها

الف- آخلوق(ارخالق) با جلیقه(کت): ارخالق را روی پیراهن می پوشند این تنپوش معمولاً از مخمل یا پارچه ای مانند آن درست می شود که کناره آن را نوار زری می دوزند[۵].

ب- پیراهن: پیراهن بانوان بختیاری دارای برشی ساده است. آستین آن راسته و یقه آن گرد و جلو باز است. قد این پیراهن به وسط ساق پا می رسد و در پهلو از پایین دامن تا حدود کمر و گاه اندکی پایین تر چاک دارد. جنس پارچه از ساتن رنگی و اغلب بدون گل و بوته است. گاهی روی دامن آن در جلو، تزییناتی از پولک و یا سکه های تزیینی انجام می شود. پوشیدن این نوع پیراهن در میان بانوان فارس (قشقایی ها) نیز مرسوم است[۵].

ج- جوم: پیراهنی است با آستین بلند و مچ دار که پیش سینه اش چاک دار بوده و سه دکمه بر آن می دوزند. بالاتنه و دامن آن صاف و بدون چین است. بلندی آن تا زیر زانو می رسد و دو طرف پایین دامن آن را به اندازه ۲۰ سانتی متر چاک می دهند و معمولاً آن را از پارچه هایی با زمینه سرخ، سبز، مشکی و سرمه ای ساده و گلدار می دوزند[۵].

د- فرم: پیراهنی است که بالاتنه آن تا کمر ساده است و دامن آن تا زیر زانو می رسد، چین های ریزی دارد و آستین هایش نیز بلند و ساده و بدون مچ است[۵].

ه- پیراهن لری: پیراهن راسته ای است که دو طرف آن چاک دارد طول این پیراهن حدود ۵۰ سانتی متر بوده و روی شلوار قری پوشیده می شود[۵].

و- یل (کت): بانوان بختیاری، یلی دارند که طبق معمول از مخمل گلدار یا ساده و گاهی با سر دست مزین تهیه می شود. یقه این کت ممکن است ایستاده و یا خوابیده باشد و در جلو با دکمه بسته شود. این کت بر روی پیراهن پوشیده می شود[۵].

ز- کلج: کلج کتی است که از پارچه های مخملی رنگین تهیه شده و مانند کت های زنانه معمولی دوخته می شود سپس لبه های آن با یراق و یا سکه تزیین می شود. این کت را نیز روی پیراهن می پوشند و با این لباس همیشه گیوه به پا می کنند[۵].

ح- شلوار قری: شلوار قری شش تا دوازده متر پارچه می برد که به صورت دامنی بلند و چین دار دوخته می شود. معمولاً برای تهیه این لباس از رنگ های شاد استفاده می شود. در قدیم برای تهیه شلوار قری از مخمل استفاده می شد. امروزه به دلیل قیمت بالای مخمل، از چیت برای تهیه این لباس استفاده می شود، با وجود این باز هم قیمت تمام شده آن بسیار زیاد است. زنان در روزهای معمولی دو تا از این شلوارها به پا کرده و زیر آنها «پاکش» می پوشند[۵].

ط- پاکش: شلوار است که از پارچه ارزان قیمت معمولی مانند زیر شلوار مردانه دوخته شده و زیر شلوار قری به پا می کنند. در روستاهای دیگر بختیاری به پاکش، نظام نیز می گویند[۵].



پا پوشها

الف- گیوه ملکی: نوعی گیوه محلی است که امروزه به علت استفاده از کفشهای جدید چندان استفاده نمی شود [۵].

انواع زیورآلات

بند سوزن (سیون بن)

برای محکم کردن مینا بر روی لچک مورد استفاده قرار می گیرد که به شکل ها و جنس های مختلفی دیده می شود. بنا به استطاعت مالی و قدرت اقتصادی، از گوی های رنگین یا گیره هایی از جنس طلا و نقره استفاده می شود [۵].

خالک (میخچه)

شینی کوچک به اندازه دکمه که جنس آن از طلا یا نقره است. برای استفاده از خالک، بینی را سوراخ کرده و از رو به یک طرف آن وصل می کنند. امروزه چندان مورد استفاده قرار نمی گیرد [۵].

بازوبند

نواری پارچه ای است که در قدیم برای تهیه آن از پشم شتر استفاده می شد. روی آن را با سکه های طلا و نقره، سنگ های تزئینی (عقیق، فیروزه) و همین طور سکه های گوشه کرده و دسته دار تزئین می کنند. معمولا از این بازوبند برای دوری از چشم زخم استفاده می شود [۵].

میلیا (خلخال)

میله نقره ای است که یک طرفش باز می شود و بر روی مچ پا قرار می گیرد. جنس آن از طلا یا نقره و یا مس است. این میله به راحتی قابل کوچک و بزرگ شدن است به طوری که بر روی هر پای به راحتی قرار می گیرد [۵].



شکل ۴- زیورآلات زنان بختیاری [۷].

یزد :

سومین کنفرانس ملی
مهندسی نساجی و پوشاک
ایزد



دو طرح برگرفته از پوشاک قوم بختیاری

شکل ۵ و شکل ۶ طرح‌هایی ترسیمی برگرفته از پوشاک قوم بختیاری است.



شکل ۵- طرحی برگرفته از پوشاک مردان بختیاری؛ در این طرح تکه‌دوزی سرشانه‌ها، دوخت‌های تزئینی جلیقه و نقش سگک کمربند

برگرفته از نقش‌های چوقا و نوک کفش برگرفته از شکل نوک گیوه می‌باشد [ترسیمی].



شکل ۶- طرحی برگرفته از پوشاک بانوان بختیاری؛ در این طرح از سرپند، چاک بلند پیراهن، سکه‌های تزئینی و گلدوزی حاشیه لباس زنان بختیاری و شلوار گشاد مردان و سوراخ‌های روی گیوه، ایده گرفته شده است [ترسیم].



۹- مراجع

1. www.refah.ir/articles/201

۲. یارشاطر، احسان؛ پوشاک در ایران زمین (مصور)، سری مقالات دانشنامه ایرانیکا، مؤسسه انتشارات امیرکبیر تهران، ۱۳۸۲.

3. <http://iranianfashion.blogfa.com/post-19.aspx>

<http://bktiyary.blogfa.com4>.

<http://lori.blogfa.com5>.

6. www.mis.blogsky.com

7. www.iec-md.org

8. www.tarfandestan.com

9. <http://forum.gigapars.com>

دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد

سومین کنفرانس
مهندسی نساجی و پوشاک
یزد اردیبهشت ۱۳۹۰



Studing the Conventional Clothing of Bakhtiari Tribe and Applying the Characteristic in Designing Irainian-Islamic Cloths

Raha POURBAGHI¹; Ensieh HAJEB²; Pedram PEIVANDI³

¹Textile Engineering , Amirkabir Industrial University, Tehran, Iran, rh_poorbaghi@yahoo.com

²Textile Engineering , Amirkabir Industrial University, Tehran, Iran, ens_hajeb@yahoo.com

³Textile Engineering , Yazd University, Yazd, Iran, p_peivandi@aut.ac.ir

Abstract

Clothing can relate with people's society by a group of material signs and cultural discipline. Decoding the secret of these signs and getting the meaning and concept of signs's language in very social groups and society is required to undrestand the people's social and culture behavior of this group and society and recognizing the realised beliefs about clothes as well. This value has the main role in maintaining the social and cultural of people's identity and continuity the Generations's vita. Clothing like languages distinguish the tribe's social and Geographical identity for knowing the culture and social effect of clothes on identifying society's members and groups, it is needed to analysis a group of sign's language. Clothes are the same as languages which can separate various tribe such as Lor, Kord, Baloch, Torkamam and Fars, conventional clothes differentiate people's culture. Therefore, By changing the tribe's clothes it may destroy cultural index. Therefore it is essential to investigate different tribe's clothes and creating Iranian Islamic fashion by using Irainain design so this paper is studing about clothes of Bakhtiari tribe and presenting two designed clothes according the characteristic of this tribe's clothes.

Key words: *conventional clothing, Bakhtiari tribe, clothing design*